

Herbert von Karajan

Nazismoak haizatutako orkestra zuzendaria

XIX. mendearen bigarren erdialdean ugaltu ziren kontserbatorioak, baita orkestra sinfonikoak eta kontzertu herrikoiak ere. Europako musika mundura zabaldu zen lehenengo edizio globalizatuan: partiturek ez zuten itzulpenik behar. Halere, garaiko gertakizun historiko originalena *divismo* mota berri baten sortzea izan zen: orkestra zuzendariarena. Zer harreman izan zuen nazismoak XX. mendeko zuzendari ezagunenetarikorekin?

HEDO I ETXARTE

BOTERERA HELDU AURRETIK hasi ziren naziak haien estetika musikala eratzen. 1929an sortu zuten Alemaniako Kulturaren Aldeko Borroka Taldea. Alemaniako kultura «pornografiatik, boltxebismotik, nazioarteko juduengandik, Bauhaus artetik, ezkerreko kritikariengandik eta musika modernista edo atonaletik» salbatzea zen haren helburua. Naziak gobernura heltzean, ordea, Goebbelsen menpeko Erreinuaren Musika Ganberak zuzendu zuen bereziki kultura politika. Nahiz eta Hitlerrek eta Goeringek ere haien estetika gailen zedin nahi izan, hirurek talka egiten zuten sarri. Haien txotxongiloak izaten ziren zuzendariak.

Hitlerrek, argiki, nahiago zituen Mahler judu-bohemiar-wagnerzalearen estilokoak, Furtwängler erromantikoa kasu; barkatzen zizkion akats ideologikoak. Haren emazte Eva Braun Knappertsbuschen “itxura maskulino miragarriak” txunditzen zuen, baina senarrarentzat banda militarreko zuzendaria besterik ez zen, nahiz eta nazionalsozialista porrokatua izan. Goeringek Krauss kosmopolita eta *l'art pour l'art* zalea zuen gogoko. XX. mendeko orkestra zuzendari entzutetsu asko III. Reicheko afixa-buru izan ziren. Disko industriari esker eta 60ko hamarkadatik hona, Karajan da gogoleko maisua.

Zuzendu ezin zen zuzendariaren artea

1946ko urtarrilean ingeles handi bat Viena mendebaldeko tren estazioan jaitsi zen. Zurichen estatubatuar dokumentu faltsuak

KUOBO

Herbert von Karajan orkestra zuzendaria, 2003ko apirilaren 23an.

eskuratu zituen eta azenturik gabeko alemanez mintzatzen zen. Walter Legge zuen izena eta ez zen espioia ezta hiltzailea ere, suitzar negozio gizona zela zioen; britainiar disko ekoizlea zen, ordea. Musika paradisu batean zegoen. Naziak errenditu eta hiru astera sobietar Komandanteak *Figaroren ezteiak* joarazi zituen maiatzaren lehena ospatzeko.

Ekoizleak, berez, Furtwängler nahi zuen eta lan kontratuei buruzko hitzorduetan larderiatu zuen. Baina Furtwängler, gerra osteko urteak eta gero, Berlingo Filarmonikoa berriz zuzentzeko irrikatan zegoen eta Leggek gazteago bat bilatu zuen. Vienako Filarmonikoaren proba batean aurkitu zuen: Herbert von Karajan. Haren bizitasun eta energia izugarriak ilea lastu zion ekoizleari.

Traba bakarra zuen, Karajanek ezin zituela kontzertuak zuzendu Austrian eta Alemanian liberazioaren ostean. Leggek zortzigarren pisu batean topatu zuen zuzendaria; beste zortzi lagunekin partekatzen zuen pisua. Karajan inorekin hitz egin gabea zen aspaldian. Baina agenteari bost axola zitzaion batuta bat zeramanaren iragana. Gainera Karajanek eta berak musikaren kontzeptu bera zuten. Handik hilabete batzuetara, Leggek –AEBei eta Frantziako militarrei desafio eginez– Britainia

Fürher-a
Berlinen,
hango Orkestra
Filarmonikoaren
kontzertuan.
Wilhelm
Furtwängler
da zuzendaria.

Handiko Komandante gorenaren konbentzitu zuen: Karajanen gaineko debekua jendaurreko zuzenekoetara zegoen mugatua, beraz, ez zioten grabatzea galarazi. Hala, kontzertuak emateko baimena eman ziotenerako munduan ezagunak ziren Karajanen grabaketak.

Agenteak Britainiako kultura buruei galdetu zien Karajanen grabaketak banatzeko zailtasunik izango ote zuen. “Ez gara Erresuma Batua desnazitzen ari” esan zioten, “halere Alemania Mendebaldeko britainiar sektorean ezingo duzu”. Agenteak zuzendaria Londresera eramane zuen, eta hamarkada batean 150 grabazio zituen argitaratuak: Beethovenen eta Brahmsen zikloak, Schubert, Mozart, Bartok edo Bruckner. Filarmoniak, EMIn orkestra gorenak, Abbey Roadeko estudioetara egin zuen jauzi. Soinu estereofonikoarekin zuzenekoak garaitzea zuten helburu. Masentzako baliabide bat jaio berria zen eta Karajan zen giltzarria.

Urte batzuk beranduago, Karajanek esan

zuen Filarmonia gazte orkestra baten mailakoa besterik ez zela. Bere salbatzaile Leggek arazo larriak izan zituen EMIn 1963an, baina Karajanek ez zuen keinu ininiñoena ere egin hari laguntzeko.

Birritan nazia eta ez hori soilik

Liberazioaren aurretik, Hirugarren Reichen lan egin arren, NSDAP alderdi naziaren karneta egin zuen 1933ko apirilean. Egun hartan jaso zuten Alemaniako juduek lanpostu publikoa uzteko jakinarazpena; udal orkestretakoak ere kanpora. Karajan eta bestelako ario gazteek bazekiten lan etorkizuna loratuko zela mugaz bestaldera. Halere, Austriako NSDAP ez zen legala Dollfuss-en erregimenean eta hiru aste beranduago Alemaniako Ulm herrian berriz ere ateratu zuen karneta zuzendariak. Ulmen aurkari garrantzitsua zuen Otto Schulmann lankide judua zegoen. Laster Amerikara alde egingo zuen. Bi susmo nagusik azaltzen dute ihesa: autoritate politikoek joatera behartu zuten edo Karajanek diruz hornitu zuen ospa egin zezan.

Oso ekintzailea zen Karajan, eta ez soilik karnetgintzan. Enpresa gizona izan zen eta eskiantzailea, hegazkin pilotua, lasterketa kotxeen gidaria eta sexu istorioetan aberatsa. Nazi idealaren irudia zuen: deabruzkoa eta bitalista. 27 urterekin Reicheko Orkestra Zuzendari Nagusi gazteena izan zen. Hitlerren urtebetetzean jo zuen, *Fidelio* zuzendu zuen Austriaren anexioa ospatzeko, besteak beste, Richard Trunk-en *Fronte berriaren ospakizuna* propaganda lana interpretatu zuen –zati koralaren amaieran “borborka aterako da juduen odola geure labanetatik” abesten–. Herrialde faxista baterako enbaxadore perfektua, La Scala eta Erromara bidali zuten. NSDAPren ereserkia zuzendu zuen Paris okupatuan.

Lilura teknologikoa eta komertziala

Iritzi ezberdinak daude Karajanek berez ekoiztu zuenaren inguruan. Harvey Sachs kritikariak aurrefabrikatutzat zuen, kalitate artifiziala zuela, Toscanini edo Furtwänglerenak ez bezala. Grabaketak oso leunduta daude eta Leni Riefenstahlen argazki eta filmeen homologotzat jo ei daitezke.

Ekoizpen garestiak egin zituen. Diskoen salmentan ehuneko hamar baino gutxiago poltsikoratzen zuen. Bere grabaketa proiektu asko hanka-sartze garestiak izan ziren. Hil zenean milioi bat libera zor zizkion EMIn. 1960ko hamarkadan Akio Moritarekin hasi zen tratuan, Sonyren fundatzailearekin. Japoniarrak nahiago izaten zuen merkatu bat galdu bere gailentasun teknikoan huts egin

baino. Klasikoaren fanatikoa zen Morita. Bere ingeniariari eskatu zien musika entzungailu bat egin zezatela, NASAk espaziorako misioetarako egin zuena bezalakoa, eta Walkmana sortu zuen eta 100 milioi ale saldu. Berak eta Karajanek teknologiarekiko lilura partekatzen zuten. 1970eko hamarkadan, petrolio krisiarekin bat, LParen leherketa hasi zen, eta tandemak Beethovenen *Bosgarrena* munduan barreiatu zuten.

Sonyk disko faktoria berria eraiki zuen, diruaren ehuneko hogeitak Karajanek jarri zuen, Austriako gobernuak lagunduta. Japoniaren Austriako enbaxadore Atsuhiko Yatabek esan zuen: “Karajan profesorea da gure enbaxadako ekonomia eta kultura atxikia”. Moritak CBS Records eta Columbia Pictures kontrolatzen zituen. Eta CDarekin izan zuten arrakasta bideora esportatu zuten.

1980ko hamarkadan bere konpainia sortu eta bideo emanaldiak grabatzeari ekin zion Karajanek. Irudi ezberdina bilatu nahian 20 milioi dolar gastatu zituen. Hamabost kamerek grabatzen zituzten Berlin eta Vienako Filarmonikoekin egiten zituen saioak. Disko grabazioekin bezala, bere helburua perfekzioa erdietsi eta benetan kontzentratu nahi dutenek kontzertuak etxean ikustea zen.

Musikaria ez ezik, enpresa gizona ere izan zen; eta eskiatzailea, hegazkin pilotua, auto lasterren gidaria.

Goebbelsen babespeko

Outsiderra zen, Hitler bezala, probintziako austriarra Alemania kosmopolitan. Greziar-mazedoniarra zuen aita, berezko abizena Karajannis zuen, ama eslovakiarra. Haur miraria pianoan, zuzendaritza ikasi zuen. Langile ospea zuen, 1929an 125 opera ekoizpen taularatu zituen.

Tristan zuzendu zuen 1938an, Hitler Txekoslovakiaren etorkizuna erabakitzen ari zela. Goebbelsek hautatua baitzen, estatuaren kontrolpeko *Berliner Zeitung am Mittag*-en lerroburuak hala aipatu zuen: “Estatuaren Operan, Karajan miraria”, musikaren industriak ere sarri erabili zuen kolokazio hura.

Baina Hitler eta Karajan jatorri sozial ezberdinekoak ziren, belaunaldi ezberdinetakoak: batak gosea pasa zuen eta lubakietan usteldu zen, bestea konfortean bizi izan zen. Karajanek itzelezko musika ikasketak egin ahal izan zituen, Hitler autodidakta izan zen. Hogeita lau urte zituen Karajanek Hitler Kantziler izendatu zutenean, 37 erori zenean eta mundu mailako etorkizuna jorratzeke. Kantzilerrak ez zuen jasaten partiturarik gabe zuzentzen zuenaren “harrokeria”. 1940an *Die Meistersinger* interpretatzen ari zela Bockelmann baxua ez zen abesten hasi bere txandan –mozkortuta ei zegoen– eta Goebbelsek eta Hitlerrek partitura aurrean izatera behartu zuten.

Kate historialariarentzat Hitlerrek utziriko hutsune sinbolikoa ordezkatu zuen zuzendariak. Autoritarioa, umiliatzailea. Zenbateraino eragin ote dute estetikoki dinamika pertsonal eta politikoen. Zenbateraino konbentzimenduz nazia, zenbateraino oportunista Leggerekin izan axolagabekeria ezagututa. Adituek ez dute zalantzarik, bera baino zuzendari hobeak asko izan dira joan den mendean. Ezagunagorik gutxi, horrek emaitzarekin loturarik ez badu ere. ■

Donostia

Liburu azoka ekainaren 29tik uztailaren 16ra, Gipuzkoa plazan

EUSKADIKO LIBURU GANBARA

- Euskal eta erdal nobedadeak
- Euskal musika
- %10eko beherapena

Bizi irakurriz!